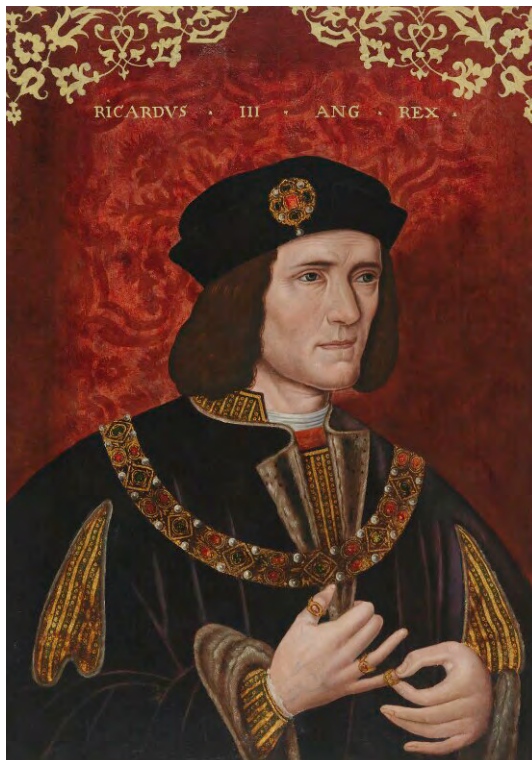

Duurzaam Denkbeeld

‘Wat gij niet wilt dat u geschiedt...’

Over de wederkerigheid van duurzaamheid

We weten al heel lang dat de klimaatcrisis drastische maatregelen vereist. Waarom nemen we die dan maar mondjesmaat? Omdat we geen skin in the game hebben, maar de negatieve impact van onze keuzes afschuiven. Piet Sprengers pleit voor herstel van de wederkerigheid in ons handelen.

Afschuiven versus wederkerigheid

Het was in 2012 wereldnieuws: op een parkeerplaats in Leicester werd het skelet gevonden van de Engelse koning Richard III. Dat werd bevestigd door DNA-onderzoek. Bovendien had het skelet dezelfde verwondingen aan het hoofd als oude documenten toeschreven aan Richard III. Hij sneuvelde in 1485 namelijk in **de slag bij Bosworth Field**, die hij streed om de Engelse troon te behouden. Richard III was de laatste Engelse koning die stierf op het slagveld. Hij had *skin in the game*: hij droeg de ultieme consequentie voor de strijd die hij voerde. Vorsten en staatshoofden na hem voelden daar niet meer voor en schoven de consequenties van hun besluiten af op hun soldaten.

Bron foto: **National Portrait Gallery**

In zijn boek *Skin in the Game* gaat wetenschapper en voormalig derivatenhandelaar Nassim Taleb uitgebreid in op dit fenomeen: 'Als je van de voordelen profiteert moet je ook wat van de risico's dragen, en niet anderen de prijs van je fouten laten betalen'. Taleb heeft het over *mistakes*: fouten of vergissingen die in het marktmodel leiden tot risico's.

Ik denk dat er in de huidige complexe samenleving vaak helemaal geen sprake is van fouten, maar van bewuste opzet: de opzet om zelf zoveel mogelijk te profiteren van een besluit en de nadelen ervan maximaal af te schuiven op anderen. Dat is veel ernstiger dan een vergissing.

Belastingontwijking, zwakke milieuregels, ontbossing, discriminatie: het zijn allemaal voorbeelden van handelen waarbij de voordelen niet terechtkomen bij degenen die de nadelen dragen. Sterker nog, de benadeelden delen op geen enkele manier in de opbrengsten. Bedrijven die belasting ontwijken profiteren bijvoorbeeld wel van publieke voorzieningen zoals wegen, politie en onderwijs, maar laten anderen daarvoor betalen.

Er zijn meer termen om dit fenomeen te benoemen: internaliseren versus externaliseren, asymmetrie en ongelijk speelveld. Ik houd het op 'het ontbreken van wederkerigheid'.

Er zijn talloze analyses gemaakt van de systeemfouten in ons economische en maatschappelijke reilen en zeilen en over het afschuiven van *skin in the game*. En er zijn nog meer oplossingen bedacht om die fouten te corrigeren. In dit artikel wil ik vanuit het perspectief van *skin in the game* die analyses en oplossingen beschrijven, in de hoop dat ze meer gehoord en echt gebruikt gaan worden. Praktisch gezien: aan welke knoppen kan de politiek in dit formatiejaar draaien om de wederkerigheid te herstellen?

Waarom zou ik?

Het is belangrijk om ons af te vragen waarom we wederkerigheid willen herstellen. Volgens mij komt de traagheid bij het aanpakken van die systeemfouten voor een belangrijk deel doordat we te makkelijk voorbijgaan aan de waarom-vraag, en direct met oplossingen komen.

Het begrip 'duurzame ontwikkeling' probeert sinds de introductie in 1987 de wederkerigheid in ons economische verkeer terug te brengen. Het is de Gulden Regel, vertaald naar onze huidige tijd. 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet' wordt: 'voorzie in uw welvaart zonder dat dit ten koste gaat van de welvaart van anderen, nu en in de toekomst'. Er zit een duidelijke morele oproep achter het begrip duurzame ontwikkeling die onderbouwt waarom er *skin in the game* of wederkerigheid nodig is.

Op kleine schaal is die onderbouwing wel te doen: ik koop een brood en betaal daarvoor. Dat is een wederkerige transactie. Maar als de schaal groter is en de transactie zich over een langere periode uitstrekt, raakt de wederkerigheid uit het oog. Dat er **wederkerigheid** in het handelen van mensen zou

moeten zitten, is een morele keuze. We staan er nauwelijks bij stil, maar ook als ik de bakker betaal is dat een morele keuze, want ‘dat hoort zo’.

Het principe van wederkerigheid komt in veel religieuze en filosofische teksten terug. Ogenscheinlijk beantwoordt het principe, in religies de Gulden Regel genoemd, aan een dieper, tamelijk universeel gevoel over wat rechtvaardigheid is. Er zit een gelijkwaardigheidsideaal in: we hebben allemaal recht op hetzelfde; *liberté, égalité, fraternité*; de basis van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Recent sluit de oproep van Black Lives Matter hier ook bij aan.

De Gulden Regel komt dus in allerlei vormen voor. Toch zien we in het verleden en heden nauwelijks samenlevingen die deze regel consequent volgen, terwijl we hem in de kern wel aanvoelen als rechtvaardig. Hiërarchie en ongelijkheid zijn in onze geschiedenis echter eerder regel dan uitzondering.

Direct na de Tweede Wereldoorlog won wederkerigheid terrein en ontstond de welvaartsstaat. Daarna raakte de waarde van wederkerigheid op de achtergrond. Met de globalisering ging het neoliberale idee van ‘denk aan jezelf’ domineren en brokkelde de welvaartsstaat af. Daarvan zijn voldoende analyses gemaakt, zoals vrij recent door **Piketty**. Hij betoogt dat ongelijkheid een keuze is – een politieke keuze – en dat samenlevingen altijd zoeken naar een rechtvaardiging daarvoor. Die rechtvaardiging is nodig om iets recht te praten waarvan we vinden dat het krom is. Het lijkt er dus op dat samenlevingen ongelijkheid moeten rechtvaardigen om ons meer fundamentele gevoel van rechtvaardigheid te kunnen uitschakelen of onderdrukken. Tegenwoordig gebeurt dat met de mantra ‘succes is een keuze’.

Is ongelijkheid daarmee altijd moreel verwerpelijk? Nee, natuurlijk niet. We zijn immers allemaal verschillend. Wellicht wil ik helemaal niet zo behandeld worden als iemand anders zichzelf behandelt. Maar iedereen is het er wel over eens dat de ongelijkheid op allerlei terreinen te groot is geworden. Er is sprake van een paradigmashift in ons denken: de context waarin over ongelijkheid wordt gesproken is veranderd. De rol die wederkerigheid heeft in de samenleving om duurzaamheidsrisico's, waaronder ook sociale risico's, aan te pakken staat weer op de agenda. De vraag ‘waarom zou ik’ is beantwoord: omdat wederkerigheid essentieel is in ons voortbestaan als duurzame en rechtvaardige samenleving. Dat is een morele keuze, maar wel een keuze gebaseerd op een fundamenteel gevoel van rechtvaardigheid dat zijn oorsprong vindt in die wederkerigheid.

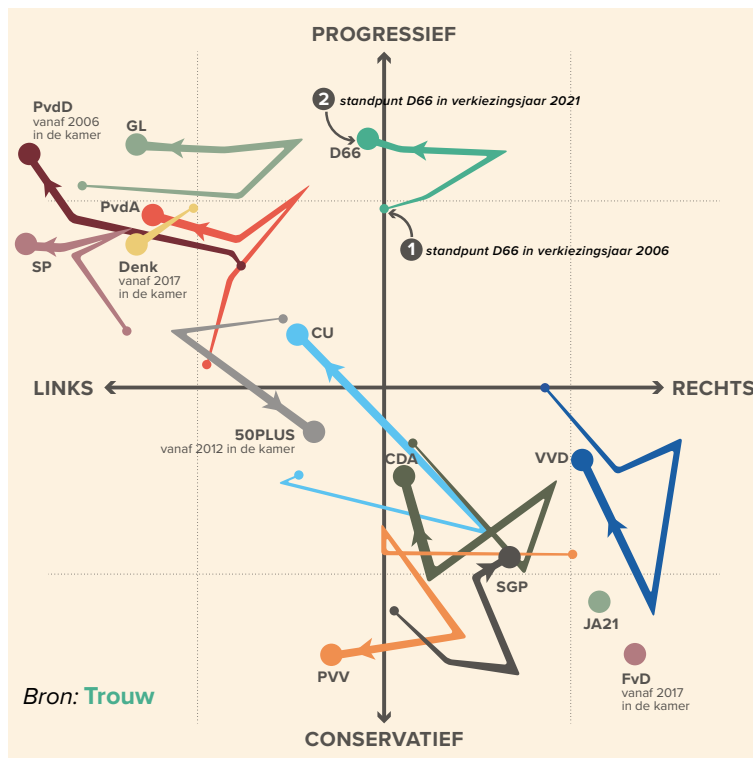
Evolutie van morele symmetrie (vrij naar Taleb: <i>Skin in the Game</i>)				
Code van Hammurabi	Leviticus 19:18	Zilveren regel	Gouden regel	Categoriaal Imperatief van Kant
Oog om oog, tand om tand.	Heb uw naaste lief gelijk uzelf.	Behandel anderen niet zoals je zelf niet behandeld wil worden.	Behandel anderen zoals je door hen behandeld wilt worden.	Handel alsof jouw acties universeel zijn voor het handelen van allen, overal en onder alle omstandigheden.

Bron: *Skin in the Game*

De rechtvaardiging van afschuiven

Zo kom ik bij de mechanismen waarmee wederkerigheid wordt verstoord en ongelijkheid goedgepraat. Waarmee nadelen worden afgeschoven op anderen of geëxternaliseerd om maximaal te kunnen profiteren van de voordelen.

Het zijn mechanismen die strijdig zijn met ons gevoel van rechtvaardigheid – zoals verwoord in de definitie van duurzame ontwikkeling – doordat wederkerigheid ontbreekt. Die morele aanloop is van belang, omdat ze duidelijk maakt dat er iets aan de hand is: er wordt iets gerechtvaardigd wat helemaal niet rechtvaardig is. Het zou mooi zijn als de politiek en het bedrijfsleven dat besef als leidraad gaan nemen. Ik zie dat recent in bijvoorbeeld de **verkiezingsprogramma's** van Nederlandse politieke partijen, de EU-plannen voor verduurzaming en de verkiezingen in de Verenigde Staten. Er groeit besef over het ontbreken van wederkerigheid. Dat is positief. Daarom is nu het moment om door te pakken en de knoppen te benoemen waar we aan kunnen draaien om een meer rechtvaardige en minder ongelijke samenleving te krijgen.

De belangrijkste voorwaarde om te kunnen profiteren van de opbrengsten zonder de lasten te dragen is: ongelijkheid. Bijvoorbeeld ongelijkheid op het gebied van informatie, kansen, gezondheid en tijd. Afschuiven van de nadelen is alleen mogelijk als degene op wie de nadelen worden afgeschoven, niet of onvoldoende voor zijn of haar belangen kan opkomen. Bijvoorbeeld arme landen, de natuur, het klimaat en toekomstige generaties. En, dichterbij huis, al die mensen die niet in staat zijn tot zelfredzaamheid. Afschuiven en ongelijkheid houden elkaar in stand.

Er zijn meerdere mechanismen om af te schuiven. De mechanismen van wat ik 'economisch afschuiven' wil noemen, zijn het beste beschreven. Daar is meestal iets mis in de kostprijsberekening, zoals ik in de volgende paragraaf laat zien. Veel minder zichtbaar en daardoor misschien nog wranger is 'sociaal afschuiven'. Dat wordt vaak ideologisch gerechtvaardigd met frames als 'succes is een keuze' en 'de participatiesamenleving'. En met het idee van 'trickle down economics', dat ervan uitgaat dat de voordelen van toenemende ongelijkheid uiteindelijk doorsijpelen naar de rest van de bevolking.

Economisch afschuiven

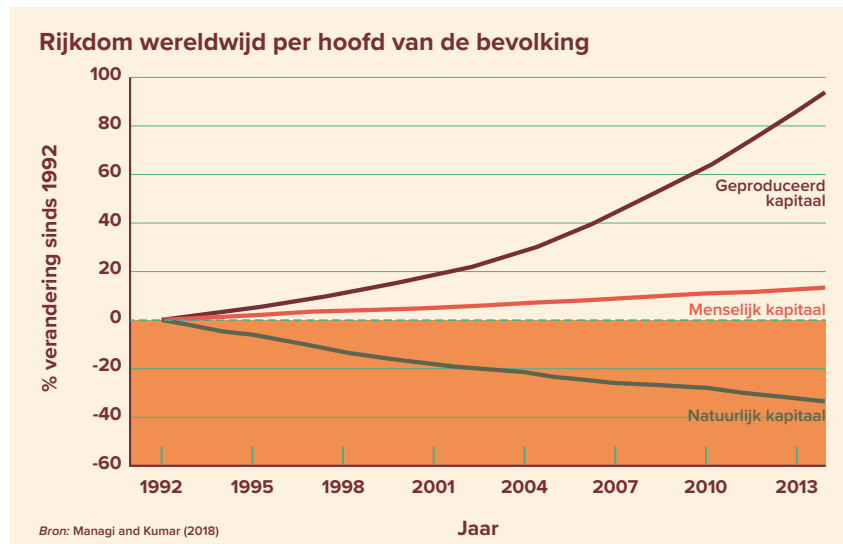
Economisch afschuiven is eerder regel dan uitzondering. Het prijskaartje van geen enkel product of dienst geeft de werkelijke kosten weer, want de negatieve effecten zijn geen onderdeel van de prijs. Er worden altijd kosten afgeschoven: kosten die de producent van een product of dienst wel maakt, maar niet betaalt en ook niet verrekent in de uiteindelijke prijs. Daardoor is elk product eigenlijk te goedkoop, van een appel tot een spijkerbroek. Niet alle vervuiling wordt immers volledig opgeruimd, niet elke soort die uitsterft wordt financieel doorberekend, niet elke textielarbeider ontvangt voldoende loon om te kunnen voorzien in zijn basisbehoeften. De lijst met voorbeelden is eindeloos.

Hoe komt dit? Deels doordat de prijs moeilijk te berekenen is. Maar ook doordat het afschuiven van de kosten van negatieve bijeffecten een effectieve, legale manier is om goedkoop te produceren. Van de verplaatsing van productie naar lagelonenlanden tot de winning van grondstoffen in landen met geen of slechte milieuwetten: het zijn allemaal legale manieren om de kosten laag te houden.

De ongelijkheid in inkomen en vermogen is groot. Er is veel discussie over hoe je die ongelijkheid precies moet meten. Volgens de ene methode valt het mee en blijft de ongelijkheid ongeveer hetzelfde, volgens de andere methode loopt de ongelijkheid enorm op. Het is vooral het verschil tussen de armsten en de rijksten dat **toeneemt**: wie rijk is wordt steeds rijker en wie arm is blijft arm.

Onze samenleving heeft vele dimensies. Als één daarvan tot belangrijkste wordt benoemd, is afschuiven het resultaat. Wanneer alleen **aandeelhouderswaarde** als doelstelling van een bedrijf telt, zijn onderzoek en ontwikkeling, klanttevredenheid, de positie van werknemers en de gevolgen voor klimaat en biodiversiteit daaraan ondergeschikt. Er wordt op geparasiteerd om de aandeelhouderswaarde te bevorderen. Hetzelfde geldt voor eendimensionale doelen als bezuinigen door de overheid en zelfredzaamheid. Eendimensionale doelen zijn aantrekkelijk omdat ze de wereld vereenvoudigen. Ze leiden echter vroeg of laat tot *collateral damage* die groter is dan de positieve bijdrage van het gestelde **doel**.

Ook uitputting van natuurlijke voorraden is een vorm van economisch afschuiven. Als een bedrijf of huishouden een deel van zijn voorraden verkoopt, wordt het geheel minder waard. Maar buiten de bedrijfs-poorten lijkt dat opeens niet meer op te gaan. Onze voorraden vis, hout, vruchtbare grond, schoon water zijn in de uitverkoop. Maar niemand betaalt de prijs om ze aan te vullen. Uiteindelijk moet die prijs wel betaald worden. Dat komt voor rekening van de generaties na ons. In opdracht van het Britse ministerie van Financiën is er een omvangrijke studie gedaan naar **The Economics of Biodiversity**. De studie concludeert dat in de periode 1992-2014 de productie per hoofd van de bevolking is verdubbeld en het menselijk kapitaal (onderwijs, gezondheid etc.) is toegenomen met 13%, maar dat het natuurlijke kapitaal met 40% is afgenomen. Voor Nederland is becijferd dat de **kosten voor klimaatadaptatie** van de steden

42 miljard euro gaan bedragen. Die kosten worden niet betaald door de veroorzakers van de klimaat-opwarming.

Bron: pag 114
Dasgupta Review

Belastingontwijking ten slotte behoeft nauwelijks toelichting. Het is een veel gebruikte en legale vorm om kosten te verlagen door ze af te schuiven. Belasting ontduiken is illegaal, maar dat geldt niet voor belasting ontwijken. Bedrijven zijn continu op zoek naar mogelijkheden om zo min mogelijk belasting te betalen, terwijl ze wel gebruikmaken van de voorzieningen die betaald worden met belastinggeld. Bijvoorbeeld infrastructuur als wegen, het rechtssysteem, onderwijs en gezondheidszorg. Die kosten komen op het bord van particuliere belastingbetalers en lokale bedrijven. Niet alleen rijke landen, **maar vooral ontwikkelingslanden lijden hieronder**. Liefdadigheid is geen alternatief voor belastingbetaling, want die onttrekt zich aan democratische besluitvorming en is afhankelijk van de luimen van **goedgeefse miljardairs**.

Sociaal afschuiven

Veel minder zichtbaar is het sociale afschuiven. Waarschijnlijk omdat we de rechtvaardiging daarvoor (waar Piketty naar verwijst) breed geaccepteerd hebben als moreel acceptabel. Inmiddels is echter wel duidelijk dat succes geen keuze is; juist afschuiven is een – politieke – keuze.

In Nederland wordt de keuze om af te schuiven gerechtvaardigd door **de ideologie van zelfredzaamheid**: een goede burger is zelfredzaam en wie dat niet is, is lui of heeft onvoldoende probleemoplossend vermogen. Dat het zo niet werkt, werd al **heel vroeg gezien**. De coronacrisis bracht eindelijk de context om er vraagtekens bij te zetten. Want inmiddels zitten we met de brokstukken van die ideologie, zoals een zorgsysteem en een woningmarkt die kraken onder de marktwerking.

Niet iedereen is in staat tot zelfredzaamheid in een snel digitaliserende samenleving die steeds ingewikkelder wordt, en waar mensen die onvoldoende zelfredzaam zijn niet ondersteund **maar gewantrouwd worden**. Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau zijn er 'naar schatting ongeveer **4,6 miljoen mensen** met een beperking die de redzaamheid of maatschappelijke participatie belemmert'. Toch heeft de overheid de afgelopen decennia onder het motto 'succes is een keuze' halsstarrig vastgehouden aan het zelfredzaam maken van deze mensen. Dat de Nederlandse staat 4,6 miljoen mensen de wacht aanzegde, leverde ongekende bezuinigingen op.

Een heel moderne manier van sociaal afschuiven is de exploitatie van onrust. Deze specifieke vorm heeft vergaande consequenties. Social media hebben een verdienmodel waarbij veel likes en berichten de advertentie-inkomsten vergroten. Nu blijkt dat juist opruiende, controversiële berichtgeving en complottheorieën die berichten **flink doen toenemen**. Aandeelhouders zien dit terug in hogere koersen. Ze straffen een social media-bedrijf af als het hogere kosten moet maken voor personeel om die berichten van het platform te **veren**. Social media bedrijven en hun aandeelhouders verdienen zo aan sociale onrust, terwijl de maatschappij de lasten draagt – lasten die zelfs de vorm kunnen krijgen van een **staatsgreep**.

Aanschuiven

De asymmetrie in de wederkerigheid die Taleb beschrijft is nooit volledig symmetrisch te maken. Maar het is wel mogelijk de belangrijkste oorzaken ervan weg te nemen. We hebben het dan over de knoppen waar de politiek aan kan draaien. Dat kan naar mijn idee door:

1. maatschappelijke kosten te beprijzen;
2. sociale zekerheid te garanderen en gelijkheid te vergroten;
3. bedrijven te stimuleren om niet alleen de verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen risico's en kansen, maar ook voor die van de samenleving.

Op dit niveau kunnen we concrete voorstellen doen voor meer wederkerigheid in onze samenleving. Dat is hard nodig, want de samenleving is de afgelopen decennia ongelijker en onrechtvaardiger geworden. De rechten, kansen en welvaart zijn onrechtvaardig verdeeld. Bovendien doemt er een steeds grotere, zelfs existentiële **bedreiging** op voor de toekomstige generaties.

Ik beperk mij tot de knoppen die echt zoden aan de dijk zetten en die goed uitgewerkt zijn. Klaar voor gebruik dus!

1. Beprijzen van maatschappelijke kosten

Een prijskaartje hangen aan externe kosten is misschien wel de meest klassieke route naar *skin in the game*. De nadelen van een economische activiteit worden simpelweg in de kostprijs meegenomen. Waar je veel van wilt, dat maak je relatief goedkoop (arbeid, duurzame energie, duurzaam voedsel). Waar je weinig van wilt maak je relatief duur (vervuiling, roken, reizen in de spits). Het wemelt van de ideeën op dit vlak, maar tot nu toe komen die niet van de grond. Het meest recente en complete plan voor een betere marktwerking door betere beprijzing is het **Deltaplan Belastingen voor een Circulaire en Sociale Economie**. Dit plan pleit voor een verschuiving van belasting op arbeid naar belasting op onder andere emissies van milieubelastende stoffen en productie van afval.

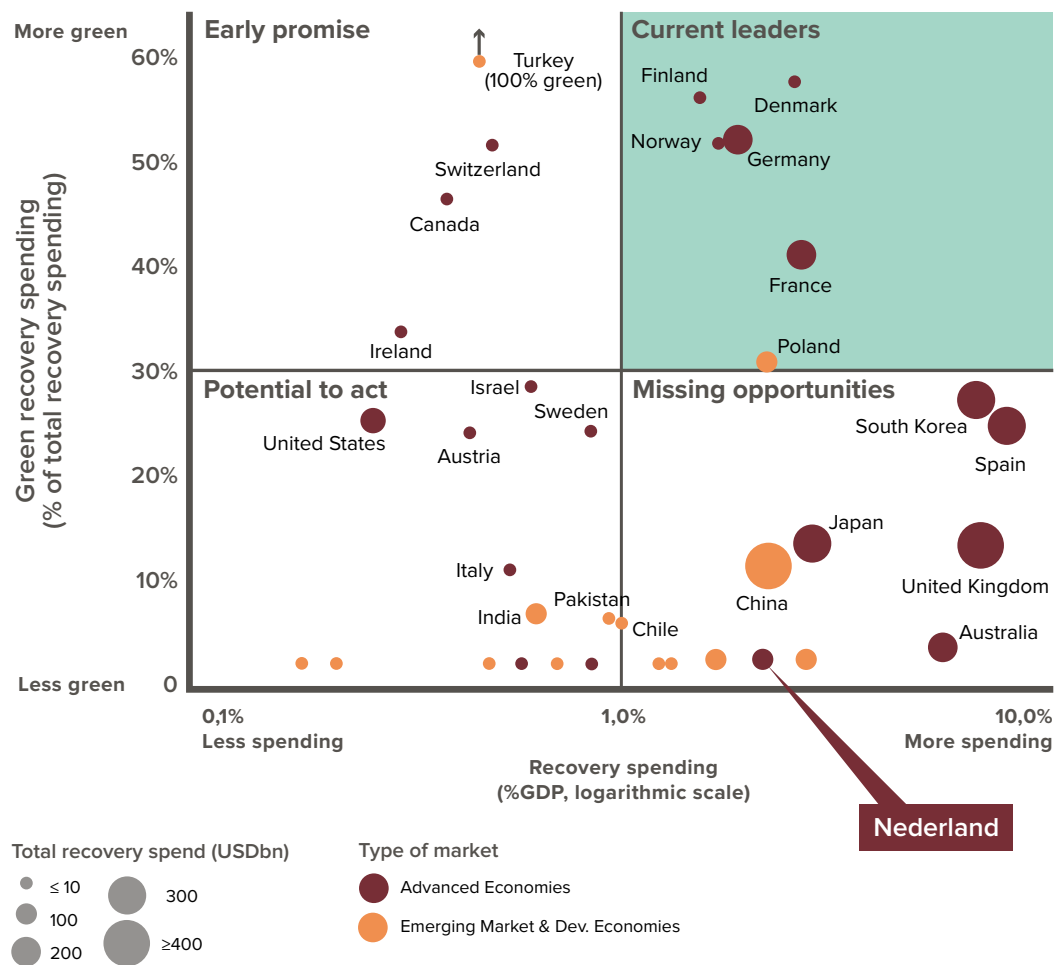
Taxshift scenario Nederland (€ miljard, in 2025, E3ME)

Arbeid - € 23 miljard belastingverlaging			Natuurlijke hulpbronnen + € 23 miljard belastingverhoging		
Huishoudens (60% van totaal)	Verlaging inkomstenbelasting en premies	-9,4	Wegverkeer	Kilometerheffing	4,4
	Inkomenssteun laagste inkomensgroepen	-4,4	Scheepvaart	Scheepvaartbelasting	4,4
Werkgevers (40% van totaal)	Loonheffingskorting voor nieuwe arbeidsvraag	-4,6	Luchtvaart	Vliegbelasting	2,2
	Loonheffingskorting generiek	-1,9	Emissies	Ammoniakbelasting (landbouw)	1,5
	Loonheffingskorting voor om- en bijscholing	-1,4		CO ₂ -belasting (niet-ETS sectoren)	1,5
	Loonheffingskorting voor circulaire innovatie	-0,9		Belasting op industriële luchtvervuiling	1,4
	Loonheffingskorting in de vpb	-0,5	CO ₂ bodemprijs (ETS sectoren)	1,1	
			Verbruik van grondstoffen	Belasting op niet-energetisch gebruik fossiele brandstoffen	0,9
				Waterbelasting	0,4
				Afvalstoffenbelasting	0,2
			Btw	Btw-verhoging (verlaagd tarief)	3,2
				Btw-verhoging (algemeen tarief)	1,5
			Accijns	Tabaksaccijns	0,4

Bron: pag 20 **Deltaplan Belastingen**

Andere voorbeelden van het inprijzen van externe kosten zijn statiegeld, het ETS (Emission Trade System) en nieuwkomers als de **Carbon Takeback Obligation**. Maar ook simpelweg een verbod op een vervuilend product of activiteit is een vorm van inprijzen doordat het een schoner product of activiteit op de markt een kans geeft.

Beprijzen is één, het stoppen van vervuilende subsidies is twee. Nog steeds gaan er subsidies naar milieu-belastende activiteiten in de **landbouw** en de **fossiele sector**. Zij ontvangen belastingvoordelen die schonere alternatieven niet hebben. In Nederland alleen al **gaat het om miljarden**. Daar profiteert bijvoorbeeld de luchtvaart sterk van, maar de trein niet. De coronaherstelplannen **wereldwijd** gaan voor een groot deel naar vervuilende industrieën en activiteiten. Nederland besteedt 0% aan groene coronaherstel-investeringen, net als onder andere Saoedi-Arabië, Nigeria en Irak, maar leent fors aan KLM. De IEA verwacht dat de wereldwijde coronaherstel-plannen leiden tot **een forse sprong in broeikasgas-emissies** door de massale overheidssteun aan fossiele bedrijven.

Bron: pag 12 **Are We Building Back Better?**

2. Sociale zekerheid

Risico's, kosten en onzekerheid worden niet alleen indirect via het milieu, maar ook direct afgeschoven op mensen, vooral op mensen die weinig of geen rechten hebben. Dat gebeurt in Nederland met de ideologie van zelfredzaamheid, en verder weg in ketens van toeleveranciers waarbij werknemers in of uit vooral arme landen ernstig worden uitgebuit. Een basisinkomen op een leefbaar niveau zou dit afschuiven al grotendeels kunnen stoppen.

Vooral complexe productieketens zijn lastig aan te pakken – ketens van producten waarvan we in de rijkere landen profiteren, zoals goedkope kleding, elektronica, koffie en cacao. Gelukkig worden er ook concrete stappen gezet om te voorkomen dat de kosten van die lage prijzen worden afgeschoven op kwetsbare werknemers in de ketens. Zo heeft het Europe Parlement een voorstel van Lara Wolters aangenomen om te komen tot **ketenaansprakelijkheid** van Europese bedrijven. Het is nog niet helemaal zover, maar het is een belangrijke stap in de goede richting. Een bedrijf kan zich dan niet meer verschuilen achter het argument dat het voldoet aan de lokale wet van bijvoorbeeld Bangladesh, ook als het weet dat die wet niet deugt of niet wordt gehandhaafd.

3. Jouw risico is mijn risico

Bedrijven, inclusief de financiële sector, willen vooral hun eigen risico's verminderen en niet bijdragen aan vermindering van de risico's van de samenleving. Dat is namelijk een kostenfactor. Dit mechanisme blijft bestaan, tenzij we zorgen voor een stevige wederkerigheid tussen de marktwerking, de aarde en de samenleving. Die wederkerigheid is nu uit balans. Het zijn niet alleen de overheid en de burger (ook als consument) die deze wederkerigheid kunnen herstellen. Ook bedrijven zelf kunnen hier invulling aan geven. Er zijn er vele manieren om dat te doen, en die verder gaan dan de goede bedoelingen van 'purpose gedreven' bedrijven (bedrijven die handelen op basis van een moreel fundament). Het belangrijkste middel dat bedrijven zelf direct kunnen inzetten is dat zij sturen op hun positieve impact op de samenleving en deze meten. Stel **klimaatdoelen die in lijn zijn met het klimaatscenario van 1,5 graden opwarming**. Stel doelen om wegwerpverpakkingen tot nul terug te brengen. Stel doelen **om werknemers in de eigen keten een leefbaar loon te garanderen**. Belangrijk is dat de doelen niet alleen meetbaar, maar ook transparant en verifieerbaar zijn.

Sleutelverhalen

Met het ontwerpen en bouwen van de beschreven oplossingen om het afschuiven te stoppen zijn we er nog niet. We moeten die knoppen ook echt **gaan gebruiken**. Want keer op keer blijkt dat we dat niet doen. Het klimaat blijft opwarmen, de biodiversiteit blijft achteruit hollen en het ongenoegen in de samenleving blijft toenemen. Wat houdt ons tegen om al die goed doordachte oplossingen vanaf vandaag te realiseren?

Er is één cruciale sleutel die de deur naar deze oplossingen opent: een gemeenschappelijk verhaal dat duidelijk maakt hoe... Een sleutelverhaal dat antwoord geeft op de vraag waarom we die andere knoppen echt moeten gaan gebruiken. Maar sleutelverhalen hebben ook een context nodig om te kunnen aanslaan.

De geschiedenis kent talloze van dergelijke sleutelverhalen. Zoals het Deltaplan in Nederland. Iedereen geloofde na de watersnoodramp in 1953 in de noodzaak. Kosten speelden geen rol. Daar was de gewijzigde context van de watersnoodramp voor nodig. Het idee voor de Deltawerken bestond namelijk al veel langer, maar er was geen **draagvlak voor de uitvoering**.

Het einde van de Tweede Wereldoorlog bood **Sicco Mansholt** de context om met de slogan 'nooit meer honger' de Nederlandse voedselvoorziening en het welzijn van boeren drastisch te verbeteren. Iets te drastisch blijkt nu, maar het was een succesvolle combinatie van verhaal en context.

Nieuwe verhalen zijn er inmiddels ook. Wereldwijd bijvoorbeeld de zeventien Social Development Goals en de donuteconomie van **Kate Raworth**, die als doel heeft de behoeftes van iedereen te realiseren binnen de draagkracht van de aarde. In Nederland beschrijft het CBS in de **Monitor Brede Welvaart** & de Sustainable Development Goals 2020 hoe de welvaart in Nederland in de brede zin van het woord – zowel economisch als ecologisch en sociaal-maatschappelijk – zich ontwikkelt. In het dossier **Nederland 2120** van Wageningen University kijken diverse wetenschappers naar de inrichting van Nederland in 2120.

Ook relevant zijn de verhalenvertellers van jonge generaties, zoals Greta Thunberg (**'you have stolen my dreams and my childhood'**), en de **Jonge Klimaatbeweging**.

Tot nu toe hebben die verhalen helaas nog niet geleid tot de noodzakelijke transitie. Daar zijn ze wellicht te algemeen en te veelomvattend voor. Met 'nooit meer honger', de Deltawerken en 'Man on the moon' ging het om heel concrete, makkelijk te visualiseren ideeën in een aansprekende, herkenbare context die om directe actie vroeg.

Die luxe hebben we nu niet. Er is namelijk een hele reeks aan transitie nodig, met elk een eigen verhaal en eigen context. Waarschijnlijk is de huidige werkelijkheid te complex om met één verhaal een beweging voor systeemverandering op gang te brengen. We hebben een heel boekwerk aan verhalen nodig: allen gebaseerd op wederkerigheid. Een boek met verschillende hoofdstukken en verschillende vertellers: een verhaal voor elke knop die omgezet moet worden.

Disclaimer

Dit essay verwoordt de opinie van Piet Sprengers, manager Duurzaamheidsstrategie & Beleid bij ASN Bank. Reacties op dit essay zijn welkom. Je kunt een reactie plaatsen op [LinkedIn](#) of een mail sturen naar piet.sprengers@asnbank.nl onder vermelding van 'Duurzaam Denkbeeld'.